

UOT 371

Afaq Qasım qızı Qasımova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
Lənkəran Dövlət Universitetinin
pedaqogika, psixologiya və incəsənət kafedrasının dosenti
<https://orcid.org/0000-0002-9136-4840>

AZƏRBAYCAN TƏHSİLİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEV MƏRHƏLƏSİ

Афаг Гасым гызы Гасимова
доктор философии по педагогике,
доцент кафедры Педагогике, психологии и искусства
Ленкораньского Государственного Университета

РАЗВИТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЭТАПЕ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Afaq Gasim Gasimova
doctor of philosophy in pedagogy
associate professor of department of Pedagogy, psychology and art at Lenkoran State University

DEVELOPMENT OF AZERBAIJANIAN EDUCATION AT THE STAGE OF HEYDAR ALIYEV

Xülasə. Azərbaycan təhsilinin, maarif və mədəniyyətin inkişafı Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan Respublikası müstəqilliyinin ilk dövründən başlayaraq dövlətimizin təhsil sahəsinə xüsusi diqqət və qayğısı, müəllimlərin şərəfli əməyinin dəyərləndirilməsi və qiymətləndirilməsi respublikaya rəhbərliyin Heydər Əliyev mərhələsində çox yüksək səviyyədə olmuşdur.

Ümummillə lider Heydər Əliyev hakimiyyətinin həm birinci və həm də ikinci mərhələsində təhsilin inkişafına xüsusi diqqət yetirilmiş, Azərbaycanda orta ixtisas, ümumtəhsil və ali məktəblərinin sayının artırılmasına, maddi texniki bazanın təkmilləşdirilməsinə və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə nail olunmuş, yüksək ixtisaslı, səriştəli müəllim kadrlarının hazırlanması üçün xüsusi göstəriş və tövsiyələr verilmişdir

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, təhsil, tərbiyə, mənəviyyat, islahatlar*

Резюме. Развитие и прогресс азербайджанского образования и культуры тесно связаны с именем и деятельностью Великого Лидера Гейдара Алиева. Начиная с этапа независимости Азербайджанской Республики особое внимание и забота уделялись сфере образования и культуры, качеству образования, подготовке компетентных учителей. Особое внимание было направлено на развитие образования как на первом, так и на втором этапе правления общенационального лидера Гейдара Алиева.

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, образование, воспитание, духовность, реформы*

Summary. The development and progress of Azerbaijani education and culture are closely connected with the name and activities of the Great Leader Heydar Aliyev. Starting the independence of the Republic of Azerbaijan, special attention and care was paid to the field of education and culture, the quality of education, the training of competent teachers under the leadership of Heydar Aliyev. Particular attention was paid to the development of education both at the first and second stages of the reign of national leader Heydar Aliyev.

Key words: *Heydar Aliyev, education, upbringing, spirituality, reforms*

Keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq 30 təhsil, mədəniyyət və iqtisadiyyatın təkmilləş-
ildən çox bir zaman ərzində Azərbaycanda elm, məsi və tərəqqisi bilavasitə ümummillə liderin

adı və onun yorulmaz, fədakar əməyi ilə bağlı olmuşdur. Azərbaycan təhsilinin dünya standartlarına uyğunluğu, xüsusilə Avropa təhsilinə inteqrasiyası, dərin bilikli, savadlı gənclərin dünyanın nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almalarına göndərilməsi, Azərbaycanda hərbi məktəblərin yaradılması, Azərbaycan klassik ədəbiyyatı nümunələrinin latın əlifbasında nəşr edilməsi, maarif və mədəniyyət, incəsənət xadimlərinin əməyinə yüksək dəyər, diqqət və qayğı göstərilməsi Heydər Əliyev ideyalarının əsasını təşkil etmişdir. Onun geniş əhatəli yorulmaz fəaliyyətində elm və təhsilin tərəqqisi həmişə xüsusi yer tutmuşdur.

Hələ 1969-1982-ci illərdə ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan dövlətinə rəhbərliyinin birinci mərhələsində təhsilimizə çox böyük qayğı ilə yanaşaraq Avropa standartlarına cavab verən çoxsaylı məktəb binası tikilərək istifadəyə verilmişdir. Ölkəmizdə yeni Ali təhsil müəssisələri açılaraq, maddi-texniki bazası möhkəmləndirilərək lazımi avadanlıqlarla təchiz olunmuşdur. Təhsilin cəmiyyətin tərəqqisində və inkişafında mühüm yer tutduğunu yüksək dəyərləndirən Heydər Əliyev deyirdi: *“Hər bir dövlət əgər istəyirsə ki, öz ölkəsinin inkişafını təmin etsin, öz millətinin elmini, mədəniyyətini dünya standartlarına çatdırsın, o, mütləq, hər şeydən çox təhsilə fikir verməlidir, təhsilin inkişafına səy göstərməlidir, təhsil üçün bütün imkanları yaratmalıdır. Təhsil millətin gələcəyidir”* (1, s.438).

Təhsilin cəmiyyətin inkişafında rolunu və insan şəxsiyyətinin hərtərəfli formalaşmasında vacibliyini və əhəmiyyətini yüksək dəyərləndirən dahi liderin qəbul etdiyi sərəncamlar, uzaqgörənliklə təqdim etdiyi konseptual düşüncələr və ideyalar, tarixi məsləhət və tövsiyələr bu gün də ölkəmizdə təhsil islahatlarının yerinə yetirilməsində ən vacib təməllər və əsaslardır. Ulu öndər yaxşı bilirdi ki, gənc nəslin düzgün tərbiyə olunması, istiqamətlənməsi, ilk növbədə, təhsilə və milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıqdan asılıdır.

Məlumdur ki, 1920-ci ildən 1991-ci ilə qədər Azərbaycanın həyatında xüsusi bir dövr olmuşdur. Azərbaycan Sovetlər birliyinin tərkibində olmuşdur, bu dövrdə də dahi rəhbərin dediyi kimi, Azərbaycan böyük inkişaf yolu keçmişdir. Həmin illərdə, Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin ilk mərhələsində Azər-

baycanın şəhər, kənd və qəsəbələrində 770-ə qədər məktəb binası istifadəyə verilmiş, respublika Ali məktəblərinin sayı 12-dən 17-yə, burada təhsil alan tələbələrin sayı isə 70 mindən 100 minə çatdırılmışdır. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə ölkədə 5 yeni Ali təhsil müəssisəsi açılmışdır.

XX əsrin 70-80-ci illərdə respublika əhəlinin yaşayışını, məişətini, həyat tərzini müasir səviyyəyə qaldırmaq üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirilirdi. Müasirləşməyə doğru xidmət edən mütərəqqi elm-təhsil islahatları Azərbaycan üçün, eyni zamanda, respublikadan kənara kadr hazırlığına hesablanmışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyev hər il ittifaq rəhbərliyi ilə danışıqlar apararaq daha çox sayda azərbaycanlının keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu Ali məktəblərində təhsil almaya nail olmuşdur. Bəzi müasir ixtisaslar üzrə Azərbaycanda kadr hazırlığının aparılmadığı bir şəraitdə bu addım son dərəcə əhəmiyyətli idi. Bununla sanki müstəqil Azərbaycanın yüksək ixtisaslı kadrlarla təminatı işinə hazırlıq görülürdü.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə elm və təhsilin inkişafına bir pedaqoq məharəti ilə xüsusi diqqət yetirərək elm və təhsil, maarif və mədəniyyət, mənəviyyət və əxlaq, məktəb, ailə və ictimaiyyət problemlərinə kompleks şəkildə yanaşmışdır. Dövlət başçısı bu sahədə mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması və Azərbaycanda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə uyğun təhsil strategiyasının həyata keçirilməsi məqsədilə ciddi tədbirlər həyata keçirmiş və mühüm tarixi fərmanlar, sərəncamlar imzalamışdır.

1992-ci Təhsil Qanununun qəbul olunması, ali və orta ixtisas məktəblərində qəbulun test üsulu ilə aparılması, qeyri-obyektivliyə və mənfi hallara qarşı mübarizənin aparılması müstəqilliyin ilk dövrlərində təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsində atılan mühüm addımlardan idi. Təhsil sistemi getdikcə təkmilləşir, dövlət səviyyəsində təhsil sahəsində qəbul olunmuş qərar və sərəncamlar gənclərdə yüksək bilik potensialını aşkara çıxartmağa, yeni standartların və metodların tətbiqinə stimül yaradırdı.

Deyə bilərik ki, Ümummillə lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda elm və təhsillə bağlı siyasəti artıq praktik olaraq real şəkildə özünün müsbət şəkildə təzahürünü göstərməkdədir.

Təhsil sahəsində aparılan işləri sistemli və planlı şəkildə həyata keçirmək məqsədi ilə ölkə Prezidenti Heydər Əliyevin 1998-ci il 30 mart tarixli sərəncamı əsasında “Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyası” yaradıldı. Bu islahat proqramı Azərbaycan təhsili sahəsində yeni, uzunmüddətli və ən mütərəqqi mərhələnin əsasının qoyulması demək idi. Heydər Əliyev aparılacaq bu ciddi və uzunmüddətli təhsil islahatına xüsusi diqqət və böyük həssaslıqla yanaşılmasını tövsiyə edir və deyirdi: “*Təhsil sahəsi nə sənayedir, nə kənd təsərrüfatıdır, nə də ticarətdir. Bu, Cəmiyyətin xüsusi, intellektual cəhətini əks etdirən bir sahədir. Belə halda təhsil sisteminə çox diqqətlə yanaşmaq lazımdır və bu sistemə münasibət çox həssas olmalıdır... Təhsil sistemi elə bir sistemdir ki, burada heç bir inqilabi dəyişiklik ola bilməz. Ümumiyyətlə, bizim həyatımızın bütün sahələrində dəyişikliklər təkamül xarakteri, tədrisi dəyişikliklər xarakteri daşıyır. Heç vaxt yol vermək olmaz ki, on illərlə yaranmış şeyi bir gündə vurub dağıdasan, ondan sonra heç bilmədiyini yeni bir şey yaradasan.*” (2).

Dövlət Komissiyası tərəfindən hazırlanmış “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat proqramı” xalqın geniş müzakirəsinə verildikdən sonra prezident Heydər Əliyev tərəfindən 1999-cu il iyunun 15-də tarixi bir gündə – Milli qurtuluş günündə bu proqram xüsusi sərəncamla təsdiqləndi (3). Beləliklə, müasir təhsil tariximizin parlaq bir səhifəsinə mərhələli olaraq dinamik xarakterli təhsil islahat proqramı yazılmış oldu. Bu səhifəyə sonrakı illərdə daha yeni təhsil proqramları, təhsil standartları, təhsil Qanunu, kurikulumlar, Dövlət təhsil strategiyası yazıldı. Bu təhsil islahatı proqramı təhsilin humanistləşdirilməsi, demokratikləşdirilməsi, diferensiasiyası və inteqrasiyası kimi prinsipləri özündə birləşdirərək Azərbaycan milli təhsil sisteminin strategiya və taktikasını, uzunmüddətli konsepsiyasını və təməlini yaratmışdır.

Ulu öndərin “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramının təsdiq edilməsi haqqında” sərəncamı (Bakı şəhəri, 15 iyun 1999-cu il) təhsildə gələcək islahatlar aparmaq üçün əsaslı zəmin yaratdı. İslahat proqramında deyildiyi kimi: “*Təhsil sahəsinin islahatı təhsil müəssisələrinin fəaliyyətində, bütövlükdə*

təhsil sisteminin strukturu, idarə sistemi və iqtisadiyyatında köklü yeniləşmənin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Müstəqilliyin çətin yolları ilə irəliləyən Azərbaycan bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də böyük vəzifələr yerinə yetirmək zərurəti ilə üz-üzə dayanmışdır. Ölkəmizdə start götürmüş geniş islahatçılıq hərəkatı çərçivəsində təhsil sahəsində də mühiim dəyişikliklərin, yeniliklərin həyata keçirilməsi obyektiv tələbatdır” (3).

İslahat proqramının əsas məqsədi təhsilin hərtərəfli gələcək inkişafı üçün əsaslı zəminin, yaradılması, dövlət siyasətini həyata keçirmək və bu sahədə möhkəm təməllərin qoyulmasıdır. Bu münasibətlə islahat proqramında yenə deyilir: “*Təhsil sahəsində islahat proqramının əsas məqsədi məktəbəqədər, orta, ali, ali təhsildən sonrakı peşə və ona uyğun əlavə təhsil pillələrində toplanmış potensialı saxlamaq və inkişaf etdirmək, təhsil sistemini tənzimləyən müvafiq normativ hüquqi bazanı yaratmaq, cəmiyyətin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, Təhsil Qanununda təsbit olunmuş tələbləri, siyasi, iqtisadi və sosial həyatın demokratikləşməsinə əsaslanan dövlət siyasətini həyata keçirməkdən ibarətdir*” (3).

İslahat proqramında təhsilin əsas inkişaf istiqamətləri göstərilərkən təhsilimizin inkişaf tarixinə dair çox dəyərli məlumatlar da verilir. Bu məlumatlardan aydın olur ki, Azərbaycan dünyəvi təhsil sisteminə qoşulsa da, Avropaya inteqrasiya edilsə də hələ qədim və orta əsrlərdə özünün mükəmməl təhsil sistemi olmuş, zəngin mədəniyyəti, milli-mənəvi dəyərləri olmuşdur. Bu bərdə islahat proqramında belə deyilir: “*Eramızın üçüncü əsrindən başlayaraq Azərbaycanda ilkin savad verən ayrıca məktəblər mövcud olmuşdur. VII əsrdə isə elmi təhsili daha yüksək məqama qaldıran İslam dininin təsiri ilə oxumaq istəyənləri əhatə edən təhsil sistemi yaranmışdır. Artıq X-XIII əsrlərdə Təbriz, Marağa, Gəncə, Naxçıvan, Şamaxı, Həmədan, Ərdəbil kimi şəhərlər elm və mədəniyyət mərkəzlərinə çevrilmişdi.*

XII-XV əsrlərdə Azərbaycan yüksək ali təhsil müəssisələri ilə dünyada məşhurlaşmışdı. Bu dövrdə Azərbaycanın Gəncə, Şamaxı, Beyləqan, Naxçıvan, Bərdə, Təbriz, Marağa kimi şəhərlərində ali məktəblər, rəsədxanalar, kitabxanalar fəaliyyət göstərmişdir. Həmin ali məktəb-

lər memarlıq, musiqi, astronomiya, təbabət, dəqiq elmlər və say üzrə biri digərini təkrar etməyən, təmayülə malik olmuşlar.

XIX əsrin əvvəllərində Gülistan və Türkmənçay müqavilələri əsasında Azərbaycanın şimal hissəsi Rusiyanın tərkibinə qatıldı, qısa müddət ərzində bütün milli məktəblər ləğv edildi, əvəzində təlim rus dilində olan tədris müəssisələri yaradılaraq, milli təhsil sistemimizin əsaslarına güclü zərbə vuruldu. Bununla yanaşı, Azərbaycanda XX əsrin əvvəllərində pedaqoji fikrin səciyyəvi cəhətlərindən biri klassik pedaqoji ideya və ənənələrin Avropa üslublu dünyəvi təhsil təcrübəsi ilə birləşməsi və təlimdə yeni üsulların tətbiqinin diqqəti daha çox cəlb etməsi idi. Rus imperiyasının süqutu nəticəsində 1918-ci ilin mayında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandı.

Respublikada təhsil sistemi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə öz təşəkkülünü tapmış və xüsusilə 20-ci illərdə Azərbaycan sovetləşəndən sonra bu sahə əhəmiyyətli dərəcədə sürətlə inkişaf etdirilmişdir” (3).

Probelemin aktuallığı ondan irəli gəlir ki, Təhsil İslahatı Proqramı bitmiş bir proqram deyil, daim inkişafda və davam edən mühüm dövlət sənədidir. Bu proqramdan irəli gələrək təhsilin gələcək inkişaf perspektivləri və strategiyası müəyyənləşdirilməklə, mərhələlər üzrə təhsil sisteminin strukturunda, idarə edilməsində, məzmununda, maddi-texniki bazasında, iqtisadiyyatında, kadr hazırlığı və təminatında əsaslı islahatların aparılmasını tələb edirdi.

Bu islahat proqramının davamı olaraq *Azərbaycan Respublikasının təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında* 2000-ci il 13 iyun, *“Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında* 2001-ci il 9 avqust, *“Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Qanunun tətbiq edilməsi barədə* 2003-cü il 2 yanvar standartları təhsilin səviyyə və keyfiyyətinin yüksəldilməsində böyük rol oynadı. 2002-ci il 4 oktyabrda isə ölkə başçısının imzaladığı *“Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin müvafiq texniki bazasının möhkəmləndirilməsi haqqında”* sərəncamı milli təhsil sisteminin inkişafında mühüm amillərdən biri kimi səciyyələndirilən ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə etibarlı zəmin yarat-

mışdır. *“Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunmasına dair proqramın (2003-2007-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında”* Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 fevral 2003-cü il tarixli sərəncamı isə ölkədə bu sahədə yaranmış problemlərin aradan qaldırılması yönündə müstəsna əhəmiyyətə malik dövlət sənədi olmuşdur. Təhsil İslahat Proqramı yalnız təhsil müəssisələrini əhatə etmir, o tələbə gənclərin təhsilə həvəsləndirilməsi, stimül üçün əsaslı sənəd idi. Belə ki, ali məktəb tələbələri üçün Prezident təqaüdünün təsis edilməsi haqqında Prezident tərəfindən 2001-ci il 3 sentyabr tarixli fərman bunun ən bariz nümunəsi oldu.

Problemin elmi yeniliyi haqqında deyə bilərik ki, Azərbaycan təhsilinin inkişafında, dünya standartlarına uyğun təhsil sisteminin yaradılmasında, təhsilin Avropa və dünya məkanına inteqrasiyasında Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müstəsna dərəcədə xidmətləri olmuşdur

Problemin praktik əhəmiyyəti çox dəyərlidir. Belə ki, 2023-cü il Heydər Əliyev ili olaraq, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 100 illiyinin qeyd edilməsi bir dövründə dahi rəhbərin təhsilin inkişafında xidmətlərini yeni fakt və məlumatlarla hörmətli təhsil işçilərinin, müəllim və tələbələrin, magistrant və doktorantların diqqətinə təqdim etmək qiymətli praktik material və dəyərli mənbə hesab edilə bilər.

Yekun olaraq deyə bilərik ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunun layiqli davamçısı ölkəmizin möhtərəm prezidenti, cənab İlham Əliyev milli təhsil sisteminin inkişafı məsələsinə Azərbaycanın gələcək inkişafının əsas strateji xətti kimi baxır. Prezident belə hesab edir ki, *Azərbaycanın inkişafının yeganə yolu təhsildən, müasir biliklərdən, intellektual əməyin inkişafından, informasiya və kompüter texnologiyalarının geniş tətbiqindən keçir.*

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin *“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası” 24 oktyabr 2013-cü il tarixli sərəncamı* təhsilimizin inkişafında, pedaqoji elmimizin inkişafında yeni bir mərhələ açmışdır (4). Bu mühüm dövlət sənədini təhsil sistemimizin metodoloji əsası, pedaqoji elmimizin təməl prinsipi hesab edə bilərik. Bu sənəd ölkə prezidentinin təhsilə göstərdiyi ardıcıl diqqət və qayğısından, onun təhsil haqqında dediyi müdrik kəlamlarından və xüsusilə “maddi kapitalın insan kapitalına çevirmək” ideyasından qaynaqlanır ki, bu da müasir dövrə uyğun hərtərəfli inkişaf etmiş şəxs yetişdirmək, dərin bilikli, geniş dünyagörüşlü,

yüksək əxlaq və mənəviyyətə sahib insan yetişdir-məkdir. Elə bir insan ki, keçmiş irsi yaşada bilir, bu günün reallığını görə bilir və gələcəyi təsvir edə

bilir. Yəni yetişdirdiyimiz insan bu gün dünənkin-dən, sabah isə bu gündən daha bilikli, daha ağıllı və daha hazırlıqlı olmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev H.Ə Müstəqillik yollarında. -Bakı: Azərbaycan, -1997, -538 s.
2. Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə dövlət komissiyasının iclasında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin giriş və yekun sözü - 17 mart 1999-cu il // Xalq. -1999, 19 mart.
3. Əliyev H.Ə. “Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində İslahat Proqramı”. Bakı: Çarşoğlu, 1999, -72 s.
4. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası”. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli sərəncamı // “Xalq qəzeti”, 2013, 25 oktyabr.

E-mail: e.rauf@aqroservis.gov.az

Rəyçilər: *ped.elm.dok.,prof. M.M. Əmirov,*
ped.elm.dok.,prof. R.L. Hüseynzadə

Redaksiyaya daxil olub: 16.06.2023.